

A METAINFORMÁCIÓS STRUKTÚRÁK FORDÍTÁSA A TATJÁNA LEVELE ANYEGINHOZ CÍMŰ KÖLTEMÉNY (EGYIK) MAGYAR FORDÍTÁSÁBAN

SIMIGNÉ FENYŐ SAROLTA

Miskolci Egyetem, Moder Filológiai Intézet,
Alkalmazott Nyelvészeti Tanszék
3515 Miskolc-Egyetemváros
simigne@caracom.hu

Kivonat: Jelen tanulmány A. Sz. Puskin *Tatjana levele Anyeginhoz* című költeményét és annak Áprily Lajos által fordított magyar változatát kommunikációelméleti szempontból elemzi, különös tekintettel a metainformációs igékkel kapcsolatos fordítói stratégiákra. A metainformáció kérdéskörének rövid bemutatása után kiemeli, hogy Tatjana levele a hősnő lelki vívódását, félelmeit, zaklatott lelkiállapotát mutatja be. Ezzel magyarázható, hogy a levél stílusa és formája nagymértékben eltér a hagyományos levelektől, szókincsének jelentős részét pedig metainformációs nyelvi elemek alkotják. A metainformációs nyelvi elemek fordításának jelentős szerepe van az eredeti költemény tartalmának és hangulatának visszaadásában.

Kulcsszavak: metainformáció, fordítói stratégiák, teljes átalakítás

Bevezetés

Jelen tanulmány a **Tatjana levele Anyeginhoz** című költeményt, annak is elsősorban a bevezető és a befejező szakaszait elemzi kommunikációelméleti szempontból, különös tekintettel a metainformációs igékkel kapcsolatos fordítói stratégiákra.

Egy korábbi elemzés eredményeképpen már kiemeltük, hogy a **Tatjana levele Anyeginhoz** című költemény Áprily Lajos által fordított magyar változatában gyakrabban fordulnak elő metainformációs nyelvi elemek, mint az eredetiben. A levél introductív részének, az első két sort követő 15 sornak a fordításakor például mindössze egy metainformációs elemet hagyott ki, ugyanakkor hat esetben toldott be olyan metainformációs nyelvi elemeket, amelyek szemléletessé teszik az információadó lelki vívódását. Ezek a következők: *levél, panaszszó, visszhangot ad, szólni félttem, titokban, bevallom* (Simigné 2006: 69-74). Ebben a tanulmányban a jelentések betoldásán, összevonásán, konkretizálásán és generalizálásán kívül a metainformációs struktúrák teljes átalakításának bemutatására is koncentrálnunk és kiemeljük, hogy a metainformációs nyelvi elemek gondos átvitelének köszönhetően Áprily fordítása a magyar olvasót legalább olyan, ha nem gazdagabb élményben részesíti, mintha az Anyegin oroszul olvasta volna.

A nyelv metainformációs elemeinek kutatása a Miskolci Egyetemen immár többéves hagyományra tekint vissza. A BTK Modern Filológiai Intézetének, illetve a Magyar Nyelvtudományi Tanszékének oktatói és más intézmények kutatói is számos tanulmányban vizsgálták, hogy milyen szerepük van a nyelv metainformációs elemeinek a különböző kommunikációs szituációkban, pl. a szaknyelvi kommunikációban, azon belül is a jogi diskurzusban és rendőrségi kihallgatások során (Dobos 2004; Kecskés - Kovács 2008), a politikai szövegekben és a sajtó nyelvhasználatában (Simig 2008), a költészetben (Bodnár 2004), az oktatásban és a fordításban, valamint a protoszöveg és a metaszóveg vonatkozásában (Simigné 2005; Lőrincz 2005). Külön említést érdemel Lévai Béla

tanulmánya, amely egy XIX. századi szőlőskerti jegyzőkönyvben előforduló metainformációs struktúrák szövegben betöltött funkcióját elemzi (Lévai 2002), valamint Kovács Mária boszorkányperek elemzésével foglalkozó tanulmánya, amelyben a szerző a metainformációs elemek információt értékelő és pontosító szerepét emeli ki (Kovács 2005: 428). Jelen tanulmány első fejezete a metainformáció kérdéskörének rövid bemutatására vállalkozik.

1. Kommunikációelméleti megközelítés – Információ és metainformáció

Először 2000-ben megjelent könyvében Bańcerowski Janusz professzor, majd 2004-ben egy tanulmánykötetben Lévai Béla, a Debreceni Egyetem docense hívta fel figyelmünket a nyelv metainformációs elemeire és azok tanulmányozásának fontosságára, arra, hogy a nyelvi közlés során alapinformációt és metainformációt továbbítunk. Az alapinformációt kifejező nyelvi elemek a környező valóság tárgyaira, dolgaira, történéseire, eseményeire vonatkoznak, a nyelv metainformációs elemei viszont az emberi információszerzés (látás, hallás, szaglás, tapintás stb.), a gondolkodás, az emlékezés és az információcsere (beszéd, műfajválasztás, írás, olvasás, fordítás, tanítás stb.) folyamatait ábrázolják. Ezen kívül alkalmasak arra, hogy az adó érzelmi világáról tájékoztassanak. A metainformációs nyelvi elemek denotátuma az információadó tudatában létező virtuális valóság (Bańcerowski 2000; Lévai 2004). Ezért van rendkívül fontos szerepük a költészetben (Bodnár 2004), s ezért jutnak kitüntetett szerephez Puskin költeményében is, ahol a hősnő lelki vívódásának, félelmeinek, zaklatott lelkiállapotának ábrázolásához járulnak hozzá.

A nyelv lexikai ködegységei univerzálisak, tehát képesek mind a két információtípus (az alapinformáció és a metainformáció) továbbítására. Bár a nyelv metainformációs elemei között első helyen az igéket és az információ továbbításában oly fontos szerepet betöltő operátorokat tartjuk számon, a nyelv metainformációs elemei közé kell sorolnunk a (legtöbb esetben igékből képzett) metainformációt tartalmazó főneveket és mellékneveket is (Bańcerowski 2000; Lévai 2004).

Egy-egy szövegre úgy kell tekintenünk, mint egy szövegre, amelynek van egy alapszerkezete és egy alapszíne, de azokat időnként különböző mintázatok tarkítják. És ezzel már meg is kíséreltük példával szemléltetni, hogyan is működnek a nyelv metainformációs elemei: az információ-átadás folyamatát időről időre megszakítják, kisebb-nagyobb darabokra tördelik, az így keletkezett üzenetrészeket, hírtöredékeket, szövegszekvenciákat először értelmezik, pontosítják, megmagyarázzák, majd egy magasabb szinten, a gondolat síkján összekötik. Így jön létre az egységes ([alap]információs és metainformációs szintből vagy mezőből álló) szöveg (Lévai 2007). Ezt szemléltetik Tatjana levelének bevezető sorai, amelyekben a metainformációs nyelvi elemeket félkövér, kurzívval szedett betűtípussal emeltük ki:

Я к вам пишу — чего же боле?

Что я могу еще сказать?

Теперь, я знаю, в вашей воле

Меня презреньем наказать.

Но вы, к моей несчастной доле

Хоть каплю жалости храня,

Вы не оставите меня.

Сначала я молчать хотела;

Поверьте: моего стыда

Вы не узнали б никогда

Когда б надежду я имела

Хоть редко, хоть в неделю раз

В деревне нашей видеть вас, ... (Пушкин 1971: 108)

2. A levélforma mint kommunikációs műfaj

Levélíráskor a nyelv metainformációs elemei rendkívül fontos szerephez jutnak. A levél a közvetett emberi kommunikáció egyik fajtája, amely során az információ adóját és vevőjét tér- és időbeli távolság választja el. Ilyenkor a levélírás kínál lehetőséget a kapcsolat felvételére. Levél megírására általában akkor kerül sor, amikor annak írója valamilyen, a valóságra vagy belső, szubjektív világára vonatkozó információt a vizuális csatornán keresztül szándékozik másokkal megosztani. Ennek a kommunikációs műfajnak is megvannak a maga szabályai, amelyek a levelet más típusú szövegektől megkülönböztetik.

Minden hagyományos levélre jellemző, hogy megszólítással kezdődik, majd bevezető formulával folytatódik. Központi részét a fontos információ közlése képezi, majd az egész levél jellegzetes, csakis a levélírással jellemző záró formulával ér véget. A bevezető résznek azért tulajdonítunk metainformációs értéket, mert a kommunikációs kapcsolat megteremtésére szolgál, a befejező formula pedig a kapcsolat lezárását jelenti.

A megszólítás, a bevezető és a befejező mondat stílusát tekintve különböző lehet attól függően, hogy a levél írója, azaz az információ adója milyen – baráti vagy hivatalos – kapcsolatban van a címzettel, az információ vevőjével. A levélíró az ismeretség fokától függően kereszt- vagy vezetéknevével szólíthatja a címzettet. A tegeződést, illetve a magázódást befolyásolhatja a korkülönbség, vagy a megszólított személy társadalmi hierarchiában elfoglalt helye (Simigné 2006).

Tatjana levele, amely a világirodalom egyik legszebb szerelmes verse, több szempontból is rendhagyó. Rendhagyó a kapcsolatfelvétel módja. Azzal, hogy nő kezdeményezi a kapcsolatot egy férfivel, s mi több, a levél 34. sorától kezdve egészen a 75. sorig a magázásról átvált tegezésre, az információ adója felrúgja a hagyományos társadalmi szabályokat, megsérti korának etikai normáit. Ezen kívül Tatjana levele formáját tekintve is eltér a hagyományos levelektől, hiszen azt a szokványos nyitó- és záró formula helyett egy (nyitó és egy záró) metainformációs keret fogja közre. Ez a szövegrész természeténél fogva nem az objektív világra utal, hanem az üzenet küldőjének gondolati-érzelmi világára (Lévai 2007). Míg szóbeli beszédekben, írásos dokumentumokban, mesékben és legtöbbször a levelekben is a metainformációt tartalmazó nyitó keret meglehetősen rövid, Tatjana levelében ez nem zárul le a kapcsolatfelvételt megindokoló bevezető mondatokkal, hanem igen terjedelmes, 17 sorra kiterjedő metainformációs keretévé bővül. Nem csoda tehát, hogy a vizsgált, és több szempontból is rendhagyó levél nem követi a levélírás formai szabályait. Ez legelőször abban nyilvánul meg, hogy hiányzik az elejéről a megszólítás. Helyette a levél írója egy másik figyelemfelkeltő formát választ: egy állítást követően eldöntendő kérdést tesz fel (*А Я к вам пишу — чего же боле?* mondatokkal mintegy kezdő keretet biztosít a közölni kívánt információknak.).

3. Áprily Lajos fordítása

A továbbiakban a tanulmány azt mutatja be, miként fordította Áprily Lajos az eredeti, orosz szövegben előforduló metainformációs struktúrákat, milyen átváltási műveleteket

alkalmazott annak érdekében, hogy a vers a magyar olvasó számára természetes hangzású legyen, hűen közvetítse az eredeti költemény gondolatait és a hősnő lelki vívódását. Sorra veszi, miként törekedett a fordító arra, hogy a hősnő mint információadó tudatában létező virtuális valóság megjelenítése a magyar olvasók körében ugyanazt a hatást váltsa ki, mint amelyet az eredeti költemény váltott ki az orosz olvasók körében. Ezt a hatást a fordító a metainformációs nyelvi elemek gondos átvitelével, bizonyos esetben pedig metainformációs többlet teremtésével érte el.

4. Átváltási műveletek a levél metainformációs keretté bővülő introduktív részében

4.1. *Я к вам пишу* → *Én írok levelet magának*. (Grammatikai betoldás, tárgyias ige tárgyának betoldása.)

Az introduktív részben, amely a metainformációs keret nyitó részévé bővül és egészen a vers 17. soráig tart, a személyes névmásokon, a hely- és időhatározókon kívül szinte csak a hősnő belső világára utaló metainformációs elemeket találunk. A levél nyitó formulájában, a *Я к вам пишу* szerkezetben a fordító az *ír* igenek mindhárom üres helyét kitöltötte, kihasználva a *valaki ír valamit valakinek* szerkezet nyújtotta összes lehetőséget. Megnevezte a cselekvő személyt, aki az információ adója (én), a cselekvés tárgyát (levél) és a kedvezményezettet, akinek a javára a cselekvés történt (magának). Bár a hangsúly az ige előtti pozíciót elfoglaló alanyon maradt, a metainformációt hordozó *levél* főnévnek is fontos szerep jutott, Áprily ugyanis – elődeivel ellentétben – nemcsak azt tartotta fontosnak, hogy ki tesz a levélben vallomást, hanem azt is, hogy ennek megvalósítása érdekében az információátadás írásos formában, a vizuális csatorna, valamint a levélforma mint speciális műfaj lehetőségeinek igénybevételével történik. Ezzel a *grammatikai betoldással*, a tárgyias ige tárgyának kibontásával a fordító explicitté tette mindazt, ami rejtve az eredetiben is benne volt. Szemantikai többletet teremtett, amely a magyar olvasók számára nyereséget jelent.

4.2. *чего же боле?* → *Kell több?* (Lexikai betoldás, az implikált jelentés metainformációt tartalmaz.)

Bár a *чего же боле?* kérdés elemei közül látszólag egyik sem hordoz metainformációt, a kérdésnek mint egésznek mégis metainformációs értéket kell tulajdonítanunk, hiszen rejtve benne van az információ továbbítását kifejező ige. A *Kell több?* kérdés azt sugallja: írjak/mondjak még többet? Tehát implicit módon itt is jelen van a metainformáció, amely egyrészt az előző állítást minősíti, másrészt, a kérdés mint szövegszervező elem kapcsolatot teremt a következő szövegrésszel.

4.3. *Что я могу еще сказать?* → *Nem mond ez eleget? /Még mit is mondhatnék?*

(Jelentések felcserélése: a cselekvés végrehajtójának felcserélése a cselekvés tárgyaival; ellentétes előjel alkalmazása, antonim fordítás.)

A *Что я могу еще сказать?* költői kérdést Áprily nemcsak ellentétes előjellel fordította, hanem a szituáció elemeit is felcserélte. A – *Nem mond ez eleget?* – kérdésnek fontos pragmatikai funkciót tulajdonított. Az információ adóját és a levélírás tényét együttesen

magába foglaló szituációra utal vele. A vizsgált kérdés tehát az előző állításhoz és kérdéshez kapcsolódva állítást fejez ki, és a bevezető mondat igazságértékét erősíti meg: Én írok levelet magának. Nem kell több. Ez a cselekedet mindent elmond, mindent megmagyaráz. Ezzel a fordítás megerősíti: az információ adója meg van győződve arról, hogy a címzett meg fogja érteni, tudatába be fogja építeni, milyen súlya van annak, hogy ő tollat ragadott.

4.4. *Теперь, я знаю*, → 0 (A lexikai jelentés kihagyása.)

A *Теперь, я знаю, в вашей воле Меня презреньем наказать* szerkezet magyar fordítása így hangzik: *Méltán tarthatja hát jogának, Hogy most megvessen engemet. A znanj/tud* ige erős bizonyosságot fejez ki. A memória állapotára utal, és kifejezi, hogy az üzenet küldője bizonyos ismeretek birtokában van. Ez a jelentés Áprily fordításában kimarad, de a *в вашей воле* → *jogának tart* szerkezet fordításakor a *Méltán tarthatja hát jogának* szerkezetben ezt a veszteséget pótolja, kompenzálja a fordító. Szófajváltást, ennek következtében betoldásokat hajt végre, a *méltán* (joggal) határozószóval nyomatékosítja az állítást. Másrészt a *tart* (jelentése itt: hisz, vél, gondol) szintén metainformációt tartalmaz.

4.5. *презреньем наказать* → *megvet*. (A lexikai jelentés összevonása.)

Erre az igés szerkezetre redundancia jellemző, szó szerinti fordításban azt jelenti: *megvetéssel büntet*. A redundancia kiküszöbölése érdekében a fordító lexikai összevonást alkalmazott. A *megvet* ige szintén metainformációs tartalommal rendelkezik: valamit erkölcsileg hitványnak tart.

4.6. *несчастливая доля* → *panaszszó*. Lexikai összevonás, teljes átalakítás, amely a következő kontextusban valósul meg:

Но вы, к моей несчастной доле /Хоть каплю жалости храня, /Вы не оставите меня.
→ *De ha sorsom panaszzavának! /Szívében egy csepp hely marad, /Nem fordul el, visszhangot ad.*

Feltételezzük, hogy a magyar *panaszszó* főnév a bánatos lírai költeményt jelentő, az irodalomtudományban használatos és régies szóösszetétel, a *panaszdal* mintájára került be a szövegbe. Azt sugallja, hogy az üzenet küldője saját maga számára kellemetlen és fájdalmas gondolatokat akar megosztani a címzettel.

4.7. *хранить каплю жалости* → *szívében egy csepp hely marad* (azaz, ha egy csepp sajnálatot is érez). Teljes átalakítás, amely során a fordító az eredeti jelentést olyan célnyelvi jelentéssel cserélte fel, amely az eredetivel látszólag semmilyen logikai kapcsolatban nincsen, ugyanakkor alkalmas az adott érzelmi állapot kifejezésére (Klaudy – Simigné 1996).

A *sajnálat* metainformációs főnév érzelmi állapotot fejez ki, jelentése: részvét, együttérzés. A teljes átalakítás eredményeképpen a fordító olyan megfelelőt talált, amely közvetíti az eredetiben szereplő érzelmi állapotot. Jelentése: meghallgatja panaszomat.

4.8. Не оставите меня → *Nem fordul el, visszhangot ad.* Lexikai jelentés konkretizálása (nem fordul el, vagyis szóba áll velem) és lexikai betoldás (Visszhangot ad, azaz reagál, válaszol. Mire? A panaszszóra – visszaütés).

Az *оставить* igének a magyar fordításban a következő metainformációs értéket hordozó elem felel meg: *nem fordul el, azaz szóba áll velem.* Implicit jelentése a következő: nem tagadja meg a választ. Hogy a kijelentés nyomatékosabb legyen, a fordító betold egy, az előző állítást megerősítő szerkezetet: *visszhangot ad, azaz válaszol.* A magyar fordítás tehát így hangzik: *Nem fordul el, visszhangot ad.*

4.9. Сначала я молчать хотела. → *Hallgattam eddig, szólni féltem.* (Lexikai összevonás, magyarázó, illetve nyomatékosító elem betoldása.)

Az eredetiben Tatjana magyarázata így folytatódik: *Сначала я молчать хотела.* Ez szó szerinti fordításban a következő: *Először hallgatni akartam.* Ezt a jelentést Áprily nemcsak visszaadja, hanem egy metainformációs predikatív szerkezettel is kibővíti, és ennek következtében a fordítás így hangzik: *Hallgattam eddig, szólni féltem.* Láthatjuk, hogy az eredeti szöveg csupán a *hallgatni akartam* metainformációs szerkezetet tartalmazza, amelynek egyik eleme a beszédtevékenység hiányát (sem szóban, sem írásban nem nyilatkozik), a másik pedig, az *akar* igével az információadó gondolati tevékenységét fejezi ki, jelentése: helyesnek gondol, jónak talál. Az eredetiben szereplő két metainformációs elem helyett a magyar fordításban három jelenik meg. Az egyik a *hallgattam* ige, amely kifejezi, hogy az információ adója nem beszélt, az információt nem akarta másokkal megosztani. A másik két metainformációs elem a *szólni féltem* szerkezet, amelyben a főnévi igenév a megnyilatkozásra, a beszédre utal, míg az igei alaptag (féltem) a levélíró, mint információadó kellemetlenségtől való félelmét, szorongó érzését fejezi ki. A továbbiakban Tatjana az alábbi gondolatokat osztja meg a címmel:

4.10. Поверьте: моего стыда / Вы не узнали б никогда, → *És higgye el, hogy szégyenem / Nem tudta volna meg sosem.* (A metainformációs elemek szó szerinti fordítása.)

A *Поверьте* → *higgye el* metainformációs ige mindkét szövegben, az eredetiben és a fordításban is *felszólító funkciót* tölt be. Ez az igealak azért nagyon fontos az információadó, jelen esetben a levél írója számára, mert hozzájárul ahhoz, hogy meggyőzze a címzettet, az információ vevőjét a közölt információ igazságáról (Bańcerowski 2000: 125). A *стыд / szégyen* főnév az oroszban is, és a magyarban is egy kellemetlen lelkiállapotra utal, a lelki zavarodottság, a megalázottság érzését jelenti „abban a tudatban, hogy tetteinket, magatartásunkat az emberek joggal vagy jogtalanul, okkal vagy ok nélkül lebecsülik, elítélik, kárhoztatják, vagy hogy érzületünkben megsértettek bennünket” (Bárczi-Ország 1966/6:130.). A *мегтуд* metainformációs ige azt jelenti, hogy a cselekvés által érintett személy bizonyos információ birtokába jut.

4.11. Когда б надежду я имела → *Amíg titokban azt reméltem.*

иметь надежду → *remél.* Lexikai összevonás.

0 → **titokban**. Magyarázó elem betoldása.

видеть вас, → **láthatom**: Főnévi igenévi szerkezet felemelése a mondat szintjére.

A *Когда б надежду я имела* / Amíg volt **remény**, azaz **amíg reménykedtem** megfelelője Aprily fordításában így hangzik: **Amíg titokban azt reméltem**. A fordító az eredetiben szereplő, az orosz nyelvben inkább a hivatalos stílust képviselő *иметь надежду* leíró kifejezés igei és névszói komponensét összevonja és annak a *remélni* igét felelteti meg. Mivel ez így, egymagában nem eléggé hangsúlyos, a nyomatékosításnak egy másik eszközhöz, a betoldáshoz folyamodik. A **titokban** határozószó betoldásával újabb metainformációs elem kerül a magyar fordításba, ezzel is alátámasztva az információadó lelki vívódását, hiszen a **titok** metainformációs főnévből képzett határozószó olyan tény, gondolatot, szándékot jelöl, amely nem jutott mások tudomására, hiszen az információ adója nem hozta nyilvánosságra, nem beszélt róla.

A főmondatot tárgyi mellékmondatok követik: *Хоть редко, хоть в неделю раз / В деревне нашей видеть вас*, → *Hogy lesz falunkban alkalom, / S hetenként egyszer láthatom*, amelyek egyikében ismét metainformációs igét használ az üzenet küldője. A *видеть* igének, amelyet a fordító ugyan szótári megfelelőjével fordít (*lát*ni), itt és most nem csupán az alapjelentése valósul meg. A vizuális csatornán keresztül érkező információ közvetítésére még a következő jelentés is ráépül: valakinek, valamely ritka személynek a jelenlétét vagy társaságát élvezni, valakivel fizikai és érzelmi közösségbe kerülni, találkozni. Bár ebben az esetben a *lát*ni ige az érzékelésen, az információ megszerzésére vonatkozó tevékenységen kívül fizikai tevékenységet is kifejez, jelentésébe benne van a metainformáció közvetítése. A *láthatom* igealakba a magyar -hat infixumnak köszönhetően a modalitás is beépül. A *láthatom* ige a *reméltem* metainformációs igével, valamint a **titokban** és az *alkalom* metainformációs elemekkel (amelyeknek itt egymást megerősítő jelentésük érvényesül) azt teszi explicitté, hogy a találkozás nem valószínű.

4.12. *Чтоб только слышать ваши речи* → *Csak hogy halljam szavát, bevallom*,

речь → szó. Lexikai konkretizálás.

0 → *bevallom*. Lexikai betoldás, nyomatékosítás.

Вам слово молвить → *Szóljak magához*. Lexikai összevonás.

Все думать, думать об одном → *Mind egyre gondoljak csupán*. Lexikai összevonás.

И день и ночь до новой встречи → *Éjjel-nappal, míg újra hallom. встреча* → *hallom*. Szófajváltás, teljes átalakítás.

A *встреча/találkozás* nem metainformációs főnév, de ebben a kontextusban metainformációs jelentést tulajdonítunk neki. Találkozáskor ugyanis általában sor kerül információcserére.

Eddig a levél introduktív részében a vizuális és az auditív információ adására és vételére vonatkozó metainformációs elemek domináltak. A következő sorok szintén érzékeléssel kapcsolatos, valamint gondolati-, és beszédtevékenységet fejeznek ki:

Чтоб только слышать ваши речи, / Вам слово молвить, и потом / Все думать, думать об одном / И день и ночь до новой встречи. Mindez magyarul így hangzik:

Csak hogy **halljam szavát, bevallom, / Szóljak magához s azután / Mind egyre gondoljak csupán, / Éjjel-nappal, míg újra hallom.**

Az orosz *слышать* és a magyar *hall* ige egyaránt az auditív információ passzív befogadásáról tájékoztat. A *слышать ваши речи / halljam szavát* szókapcsolatokban a *szó* főnév az információtovábbítás folyamatára vonatkozik. A szókapcsolat jelentése: halljam, hogy ön hozzám beszél, információt továbbít számomra. Ha megvizsgáljuk, hogy milyen környezetben szerepel a *слово молвить* szókapcsolat az eredetiben, a következőket tapasztaljuk: a tárgyas igét tárgyként, bővítményként egy metainformációs főnév követi, a beszédtevékenységet az igéhez kapcsolódó tárgy megerősíti. Azzal, hogy az eredetiben az ige második üres helye is ki van töltve, a szemantikai egyeztetés törvényszerűsége érvényesül.¹

Nem metainformációs elemként, de jelen van a szókapcsolatban az ige harmadik kiegészítője is (вам). Ha a fordító a *valaki szól valakihez* szerkezet második és harmadik üres helyét is kitöltötte volna, a szótagszám nem egyezett volna meg az eredetivel. Ezért választania kellett, és mivel a *szó* jelentése a *szólni* igébe beépül, inkább fontosnak tartotta azt kiemelni, hogy kihez szól. Ezért a *слово молвить* (egy szót szólni/kimondani) szerkezetet a fordító összevonja, egyetlen szóval adja vissza, mivel mindkét eleme a beszélésre, az auditív információra vonatkozik. S mivel itt a levélíró mint információadó vallomásának vagyunk tanúi, a fordító ezt a tényét a *bevallom* ige betoldásával, mint szemantikai többlettel is alátámasztja. A *bevall* ige jelentése szintén csak metainformációs igékkel és főnevekkel fejezhető ki, vagy magyarázható meg: valamilyen, korábban nem ismertetett tényt vagy adatot az információvevő tudomására hoz, őszintén megmond.

Az információadó hosszasan részletezi a levélírás körülményeire és a válaszára vonatkozó reményteli gondolatait. Azt, hogy a költeménynek ez a része nem elsősorban a tárgyi valóságra, hanem az információadó szubjektív tudatában létező virtuális valóságra vonatkozik, mi sem bizonyítja jobban, mint az a nyelvi tény, hogy a szöveg információs síkján csak kötőszók, valamint hely- és időhatározók jelennek meg. Ezeket gazdagon átszővik az információtovábbítás és az információszerzés módjára (vizuális és auditív csatorna), a memória állapotára, az információ tárolására, feldolgozására és értékelésére vonatkozó metainformációs szerkezetek, mint belső lelki folyamatok kifejezői, amelyek az eredeti művel azonos hatás kiváltására hivatottak.

5. Metainformációs elemek a levél törzsanyagában

A költeménynek ebben a részében kerül sor a levélírás céljának megvalósítására, az alapinformáció továbbítására. Az alapinformációra vonatkozó metainformációt közvetítenek pl. a *знать / tud*, a *говорить / beszél*, az *умолять / kérlek*, a *смирить / megbékél*, a *томить / elkedvetlenít*, a *молвить / kiejt, kimond* és a *молчать / hallgat* igék ragozott alakjai, a *смирив / megbékélve*, a *суждено / ítélve* stb. határozói ige nevek, a *незримый / láthatatlan* metainformációs melléknév és a *совет / tanács*, a *взгляд / tekintet*, a *голос / hang*, a *сон / álom*, a *сновиденье / látomás (álomban)*, a *мысль / gondolat*, a *молитва / imádság*, a *виденье / látomás*, a *сомнение / kétely*, a *взор / tekintet*, az *укор / szemrehányás* stb. metainformációs főnevek.

¹ A szemantikai egyeztetés értelmében az ige jelentéselemei, szemái az igével szintaktikai kapcsolatba kerülő névszóban is megisméltődnek.

Bár ezt a részt is gazdagon átszövik a metainformációs elemek, itt jóval több a tárgyi valóságra vonatkozó információ, mint az introduktív részben.

Но, **говорят**, вы нелюдим;
В глуши, в деревне все вам скучно,
А мы... ничем мы не блесним,
Хоть вам и **рады** простодушно.
Зачем вы посетили нас?
В глуши **забытого** селенья
Я никогда **не знала** б вас,
Не **знала** б горького мученья.
Души неопытной волненья
Смирив со временем (**как знать?**),
По сердцу я нашла бы друга,
Была бы верная супруга
И добродетельная мать.

(Пушкин 1971: 108)

A metainformációs keret introduktív részét követően a *говорить* és a *знать* igéknek van fontos szerepük a metainformáció közvetítésében. A *Но, говорят, вы нелюдим* szerkezetben az ige tárgyi mellékmondatot vezet be, és a többes szám harmadik személyű forma azt fejezi ki, hogy a levél írója elhatárolja magát az általa továbbított információtól. Majd a *Зачем вы посетили нас?* kérdést követően az eredeti költeményben három alkalommal fordul elő a *знать* ige, amelynek *ismerni/tudni* jelentése kijelentő módban azt közvetítené, hogy az adó birtokában van bizonyos információknak. A levélben azonban a vizsgált ige kétszer a levélíró tűnődését, töprengését, bizonytalanságát kifejező feltételes módban, majd később egy, szintén bizonytalanságot tükröző kérdésben fordul elő. Az erre vonatkozó példát a 6.1. pontban szemléltetjük. Mivel jelen tanulmány terjedelmi korlátai nem teszik lehetővé, hogy a Tatjana levelében előforduló összes metainformációs nyelvi elem fordítását bemutassuk, a továbbiakban példák alapján elsősorban a teljes átalakítást szemléltetjük, és a bemutatott példákban a teljes átalakításon kívül felfedezhető fordítói stratégiákat említjük meg.

Megfigyelhetjük, hogy metainformációt nemcsak igeik közvetítenek, hanem főnevek és melléknevek is. Pl.:

Ты в **сновиденьях** мне являлся
Незримый, ты мне был уж мил,
Твой чудный **взгляд** меня **томил**,
В душе твой **голос раздавался**
Давно... **нет**, это был не **сон!**
Ты чуть вошел, я **вмиг узнала**,
Вся обомлела, **запылала**
И в мыслях молвила: вот он!
Не правда ль? я тебя **слыхала**:
Ты **говорил** со мной в тиши,
Когда я бедным помогала

Или молитвой улаждала
Тоску волнуемой души? (Пушкин 1971: 109)

6. Teljes átalakítás

Puskin költeményének magyar fordítása is jól szemlélteti, hogy szépirodalmi művek fordításakor többször van szükség, és lehetőség is arra, hogy a fordító az eredetiben szereplő lexikai vagy annál nagyobb egységeket teljesen átalakítsa, mint szakmai vagy tudományos szövegek fordításakor. A fordítók pragmatikai célokat valósítanak meg, amikor a lexikai és a grammatikai átváltási műveletek eredményeképpen létrejött szöveget a célnyelvi kultúra szempontjából is mérlegelik. A szakirodalom szerint a teljes átalakítás lényege a jelentések felcserélése a forrásnyelvi és a célnyelvi kultúrában kimutatható, nyelvhasználatbeli különbségek alapján, vagy azért, mert bizonyos forrásnyelvi kódegységnek nincs célnyelvi megfelelője, vagy pedig azért, mert a célnyelvi megfelelő nem váltaná ki az eredetivel azonos hatást (Klaudy – Simigné 1996). A *Tatjana levele Anyeginhoz* című költemény fordításakor azonban más oka volt a teljes átalakításnak: a szituáció azonossága, vagyis az, hogy azonos beszédhelyzetekben más nyelvi megnyilvánulásokra van szükség az orosz, és más a magyar olvasók körében.

6.1. *не знала б; как знать?* → *Tán meg sem ismerem sosem*. Teljes átalakítás és lexikai konkretizálás.

Зачем вы посетили нас?
В глуши забытого селенья
Я никогда **не знала** б вас,
Не **знала** б горького мученья.
Души неопытной волненья
Смирив со временем (**как знать?**), ... (Пушкин 1971: 109)

Ennek a a résznek a magyar fordításában mindössze egyszer szerepel lexikai konkretizálás eredményeképpen a *megismer* ige mint fordítási megfelelő, a bizonytalanságot két helyen a *talán* módosító szó régies alakja, a 'tán' fejezi ki:

Мért jött el? Békességesen
Rejtőzve mély vidéki csendbe,
Tán meg sem ismerem sosem,
S a kint sem, mely betört szívembe;
Tudatlan lelkem láza rendre
Enyhülne **tán** s leszállna, ... (Áprily 1984: 254)

(Csak zárójelben jegyezzük meg, hogy a *знать* ige fordítása az értékelő modalitás szempontjából azért érdemel figyelmet, mert a költemény 35. sorában, a Я *знаю*, ты мне послан богом szerkezetben, és ennek lexikai konkretizálással történő fordításában is erős bizonyosságot fejez ki: *Ó, tudtam én, el fogsz te jönni.*)

6.2. *забытое селенье/elfelejtett falu* → *vidéki csend*. Teljes átalakítás.

Míg a *забытое селенье* szókapcsolatban a melléknév fejez ki metainformációt, fordítási megfelelőjében, a *vidéki csend* szókapcsolatban a *csend* főnév jelenik meg metainformációs elemként.

6.3. *неопытная душа/тапсзталтан léлек* → *tudatlan lelke*m. Teljes átalakítás.

A *неопытная душа* jelzős főnév megfelelője a fordításban a *tudatlan lelke*m szókapcsolat, amely az információ birtoklásának hiányát fejezi ki. A *tudatlan* jelző szemléletesebben utal a mentális világra, mint az eredetiben szereplő melléknév, ezért nemcsak az invariáns tartalmat közvetíti, hanem annál többet is.

6.4. *в вышнем суждено совете* → *Ezt így rendelte fenn az Isten...*

Суждено → *rendelte* Grammatikai felemelés, igeneves szerkezet felemelése a mondat szintjére.

вышний совет → *Isten* Lexikai összevonás és teljes átalakítás.

Az eredeti szó szerinti fordítása a következő: az égi, felettünk ítélkező tanácsban. Az eredetiben két metainformációs elem, a *суждено ...* meléknévi igenév és a *совет* főnév szerepel. Az igenevet a fordító igévé alakítja, azaz „felemeli” a mondat szintjére, majd a *совет* főnevet teljesen átalakítja.

6.5. *ты послан богом* → *az égieknek kell köszönni* Teljes átalakítás.

... *ты мне послан богом* (Пушкин 109)

Az *égieknek kell köszönni* (Áprily 254)

A vers mértani középpontjában bibliai elem jelenik meg, amely szó szerinti fordításban így hangzik: téged az Isten küldött, hogy koporsóig őrzöm légy. Bár az eredeti szerkezet nem tartalmaz metainformációs nyelvi elemet, teljes átalakítás során a fordítói döntés értelmében mégis metainformációs ige került be a szövegbe, amelynek jelentése: köszönetet mondani. Ez a megoldás kifejezi, hogy a levél írója tudja, mi a kötelessége, kinek tartozik hálával a jótéteményért. Ha az eredetiben és a fordításban ábrázolt szituációt elemezzük, azt tapasztaljuk, hogy mindkét esetben a hősnő, Tatjana van a középpontban, ugyanakkor a cselekvés iránya nem azonos. Az eredeti szöveg azt sugallja, hogy a cselekvés egy távoli pontból, az Isten, az égiek felől irányul a levél írója felé. A magyar fordításban viszont egy olyan szituáció jelenik meg, amelyben Tatjánától indul el a cselekvés, és távolodik az égiek felé. A cselekvés irányának megváltoztatása azonban nem zárja ki azt, hogy az eredetit és a fordítást ekvivalensnek tekintsük.

6.6. *сомнения разреши* → *döntsd el; 0* → *hogyan lássak*

Az alábbi példában a teljes átalakítást lexikai betoldás is kíséri:

Мои сомнения разреши. (Пушкин 110)

Döntsd el hamar, hogyan lássak itt. (Áprily 255)

A *Мои сомнения разреши* szerkezet magyarul szó szerint így hangzik: Bocsásd meg kételyeimet. Az információ feldolgozására vonatkozó **eldönteni** ige választásával a fordító a bocsánatkérést kifejező szavak helyett egy nyomatékosabb, határozottabb szerkezetet hoz létre, ezen kívül kérés helyett felszólítást alkalmaz. Azt is megindokolja, miért, amikor a **lát** metainformációs ige célhatározói mellékmondatban szereplő alakját betoldja, és mondatja ki a főhőssel, aki szeretne meggyőződni elképzelése igaz voltáról, ezért a levél címzettjének válaszadását sürgeti: hogy lássak, hogy birtokában legyenek a teljes igazságnak, hogy tisztán lássak ebben a helyzetben. Tapasztalhatjuk, hogy itt is több metainformációs nyelvi elem van jelen a fordításban, mint az eredetiben, és ez a magyar olvasó számára megkönnyíti a mondanivaló értelmezését.

6.7. További, a teljes átalakítást szemléltető példák

A *Tatjana levele Anyeginhoz* című költemény magyar fordításában az invariáns tartalom átvitele, a veszteségek elkerülése, s mi több, olykor-olykor bizonyos szemantikai többlet létrehozása céljából a fordító a levél törzsanyagának nevezhető részében is ösztönösen hajtott végre olyan átváltási műveleteket, közöttük teljes átalakítást, amelyek a levélben foglalt információt explicitté, szemléletessé teszik. A kiemelt példákon kívül teljes átalakítás eredményeképpen jöttek létre az alábbi fordítási variánsok is: *до новой встречи* → **míg újra hallom**; *Рассудок мой изнемогает* → **Így élek néma torpulásban**; *Надежды сердца оживи* → **Nézz biztatón, ne adj te mást**; *милое виденье* → **árnyékalak**; *Слова надежды мне шепнул* → **Enyhítéd lelkem bánatát**; *Никто меня не понимает* → **Nincs egy megértő lelki társam**. Ezek a fordítói megoldások megkönnyítik az olvasó számára a költemény értelmezését, és betekintést nyújtanak a főhős gondolataiba, zaklatott lelkiállapotába, s mi több, a korabeli orosz valóságról is képet rajzolnak.

7. A metainformációs záró keret

A levelet befejező, metainformációs záró keretet a következő sorok biztosítják. *Кончаю! Страшно перечесть.../Стыдом и страхом замираю.../ Но мне порукой ваша честь, / И смело ей себя вверяю... .*

A metainformációs keret záró sorainak fordításakor is a szemléletességre való törekvés vezérelte a fordítót. Ennek érdekében lexikai konkretizálást hajtott végre a befejezésre utaló formula, a **Кончаю!** hiányos mondat fordításakor, melynek fordítási megfelelője a **Végzem!** lett. Lexikai konkretizálás és antonim fordítás eredményeképpen jött létre a **Страшно перечесть...** megfelelője, az **Átfutni nem merem**. A **Стыдом и страхом замираю...** szerkezet fordításakor lexikai csere figyelhető meg: Megöl a **félelem** s a **szégyen**, majd generalizálás (**честь** → **becsület, jellem**) és ismét konkretizálás (**вверяю** → **bízm**) következik.

Meg kell jegyeznünk, hogy az első két sor értelmezése vitára ad okot. Az eredetiből ugyanis nem derül ki egyértelműen, hogy Tatjana elolvasta-e a levelet, mielőtt elküldte, vagy sem. *Bérczy Károly* fordítása azt sugallja, hogy igen: A **Végzem – s átfutva levelem**. / **Szégyen fog el és félelem** ...sorokat így értelmezhetjük: Miközben átolvasom a levelet, szégyellem magam és félek. *Áprily* fordításából pedig mintha ennek az ellenkezője derülne ki: **Végzem! Átfutni nem merem**, / **Megöl a félelem s a szégyen**. Az, hogy valamit nem merek megcsinálni, magában foglalja, hogy nem is csinálom meg. Nem olvasom el a levelet, mert félek, és szégyellem magam azért, amit tettem. Tehát *Áprily* értelmezése és fordítása alapján az látszik valószínűnek, hogy Tatjana nem olvasta el a levelet.

Összegzés

Áprily Lajos a Tatjana levele fordításakor ösztönösen alkalmazott olyan fordítási stratégiákat, amelyekkel hozzásegíti a magyar olvasót, hogy megértse a hősnő cselekedeteit és gondolatvilágát. A költeményből és a magyar nyelvű fordításból idézett példák bebizonyították, hogy mindez a metainformációs struktúrák gondos átvitelének, helyenként az eredetiben nem szereplő, de a fordításban a közölt információt nyomatékosító metainformációs nyelvi elemek betoldásának tulajdonítható. A magyar fordítás több metainformációs elemet tartalmaz, mint az eredeti. A fordító ezzel egyrészt hozzájárul ahhoz, hogy az információ adója elérje kitűzött pragmatikai célját: bevallja, „meggyónja” érzéseit, majd rábírra az információ vevőjét, hogy hallgassa meg vallomását. Másrészt a fordító a metainformációs elemek gondos megválasztásával segíti hozzá az olvasót, hogy minél többet lásson meg és érezzen át azokból a lelki vívódásokból, amelyeket a levél írója átélt. A fordító főleg nyomatékosító funkciót betöltő, metainformációt tartalmazó elemeket toldott be, helyenként a jelentés felbontásához és teljes átalakításhoz folyamodott. Ennek következtében Puskin költeményének magyar fordítása nemcsak „az eredeti hű másolata” lett, hanem annál több is.

Irodalom

- Bañcerowski Janusz 2000. *A nyelv és a nyelvi kommunikáció alapkérdései*. Budapest: ELTE BTK Szláv és Balti Filológiai Intézet, Lengyel Filológiai Tanszék.
- Bárzi Géza – Országh László 1966. *A magyar nyelv értelmező szótára*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Bodnár Ildikó 2004. A metainformációs igék megjelenése a költészetben. (A metainformációs igék vizsgálata Pilinszky János (1921-1981) lírájában. In: Lévai B. (szerk.) *Alapinformáció és metainformáció*. Debrecen: Debreceni Egyetem Szlavisztikai Intézete. 145-157.
- Dobos Csilla 2004. Metainformáció a jogi szaknyelvben. In: Bakonyi I. – Náday J. (szerk.) *A többnyelvű Európa*. Győr: SZIE. 241-247.
- Klaudy Kinga – Simigné Fenyő Sarolta 1996. *Angol-magyar fordítástechnika*. Budapest: Tankönyvkiadó.
- Kovács Mária – Keckés Judit 2008. Metainformációs elemek vizsgálata történeti és mai szakszövegekben. In: *Kontextus-Filológia-Kultúra II*. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela, Fakulta humanitných vied. Katedra hungaristiky. 247-253.
- Kovács Mária 2006. Metainformációs elemek a XVIII. századi boszorkányperekben. In: Klaudy K.- Dobos Cs. (szerk.) *MANYE XV. A világ nyelvei és a nyelvek világa. Soknyelvűség a gazdaságban, a tudományban és az oktatásban*. Pécs-Miskolc: MANYE – Miskolci Egyetem. 2. kötet 424-428.
- Lévai B. 2002. Metainformációs elemek egy XIX. századi szőlőskerti jegyzőkönyvben. In: *Ethnica* (szerk. Ujváry Z.). Debrecen. IV/3. 125-130.
- Lévai Béla (szerk.) 2004. *Alapinformáció és metainformáció*. Debrecen: Debreceni Egyetem Kossuth Egyetemi Kiadója.
- Lévai Béla 2007. *Metainformáció a szövegben*. Debrecen: Debreceni Egyetem, Szlavisztikai Intézet.
- Lőrincz Julianna 2005. Műfordítás és variativitás. In: Simigné – Bodnár (szerk.) *Sokszínű*

nyelvészet. Nyelvészeti kutatások a Miskolci Egyetem Bölcsészettudományi Karán. Miskolc: ME Alkalmazott Nyelvészeti Tanszék.83-90.

Simig Ákos 2008. Metainformációs struktúrák hatása a befogadói értelmezésre. In: *Kontextus-Filológia-Kultúra II.* Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela, Fakulta humanitných vied. Katedra hungaristiky. 253-260.

Simigné Fenyő Sarolta 2005. Metainformációs kutatások szerepe a fordításban és az oktatásban. In: Simigné – Bodnár (szerk.) *Sokszínű nyelvészet. Nyelvészeti kutatások a Miskolci Egyetem Bölcsészettudományi Karán.* Miskolc: ME Alkalmazott Nyelvészeti Tanszék.

Simigné Fenyő Sarolta 2006. *A fordítás mint közvetítés.* Miskolc: STÚDIUM. 187. old.

Szépirodalmi források

Пушкин, А.С. 1971. *Стихотворения. Евгений Онегин.* Москва: Изд. Детская литература.

Két magyar Anyegin - Puskin verses regénye Bérczy Károly és Áprily Lajos fordításában Budapest: Európa Könyvkiadó. 1984.